

LLUÍS ALBERT CHILLÓN

**QUÈ POT MANLLEVAR
EL PERIODISME A LA
LITERATURA?
PROPOSTES PER A LA
FONAMENTACIÓ DEL
COMPARATISME
PERIODÍSTICO-LITERARI**

Dels estudis sobre la relació entre Periodisme i Literatura es pot dir el que no són, o gairebé. No són una disciplina científica consolidada, ni una àrea de coneixement reconeguda, ni tan sols conformen un "tema" acadèmic d'atenció permanent. Aquesta orfandat teòrica contrasta, tanmateix, amb l'interès que mereixen i amb la importància que cal atribuir-los.

L'expressió "Periodisme i Literatura" conjura un rosari de referències i nocions ampli i extremament bigarrat. La inexistència d'un marc teòric en el qual encabir-les ha provocat, fins a la data, que els estudis sobre la matèria hagin estat esparsos i ocasionals, impressionistes i carents de rigor. És cert que alguns pocs llibres s'han ocupat de la qüestió, però ho han fet, en general, a manera de mer assaig, de temptativa sobre aquest o aquell aspecte particular, aquesta obra o aquell autor; els ha mancat visió de conjunt, definició d'objectius i un mètode capaç de vertebrar la investigació.

De fa molt pocs anys, alguns estudiosos s'han proposat de posar fi a aquesta situació. El motiu impulsor n'ha estat la consciència que és precis assentar les bases teòriques i metodològiques de la nova disciplina. Els obstacles, com en tot moment fundacional, són abundants i sovint abruptes. Cal, primer, desbrossar el terreny,

delimitar-lo i llaurar-lo; després, fer un enorme esforç d'aplegament de materials, obres i al·lusions disperses: reunir, doncs, un corpus empíric suficient, si no exhaustiu; en últim lloc, cal construir les eines d'estudi, les hipòtesis bàsiques i el mètode d'investigació aptes per desenvolupar una futura teoria.

La mateixa denominació de la matèria que tracèm, Periodisme i Literatura, ja suggereix el tarannà interdisciplinari que aquesta mena d'estudis ha d'adoptar. D'antuvi, sembla clar que es tracta d'examinar les múltiples relacions entre aquests dos camps d'activitat comunicativa i cultural. Històricament, des dels moments inicials de la premsa escrita de masses, han estat relacions freqüents, fins i tot promiscues. Hi és el fet indiscutible: són molts els "literats" que s'han guanyat la vida escrivint als diaris; i a la inversa, nombrosos els periodistes que s'han dedicat o han acabat dedicant-se a la literatura, molts cops després de mitja vida de treball a la premsa. Episodis importantíssims de la literatura moderna, com ara el costumisme de Larra i Emili Vilanova o el mateix naixement de la novel·la realista amb Dickens i Balzac, han nascut a redós d'aquesta reciprocitat.

Els abundants fruits de la juxtaposició de periodisme i literatura -n'hem citat només dos- plantegen qüestions cabdals: què han escrit els escriptors de ficció per als diaris, quins gèneres han conreat; de quina manera han adaptat els arguments, la composició i l'estil de les seves històries a les exigències mercantils, tècniques i comunicatives de la premsa de masses; fins a quin punt i com han influït en les trets expressius emprats pels periodistes "tout court"; i, a la inversa, de quina forma les característiques de l'escriptura informativa han amarat les peces literàries durant l'últim segle i mig. Totes aquestes qüestions porten a un objectiu teòric de més abast, que consisteix a esbrinar i a interpretar culturalment la dimensió i el sentit de la influència recíproca entre Periodisme i Literatura.

Plantejats d'aquesta manera, els estudis sobre la matèria que hem triat dibuixen un àmbit d'interès ampli, multifacètic i, sobretot, molt prometedor des del punt de vista dels resultats: sembla possible extreure'n un coneixement teòric i pràctic enormement valuós.

Algunes de les dificultats fundacionals de què parlàvem tenen a veure amb la doble filiació, periodística i literària, d'aquesta mena d'estudis. Resulta evident que es trata d'un cas canònic de col·laboració interdisciplinària, susceptible de ser enfocada a partir dels mètodes i els criteris desenvolupats pel comparatisme literari. Cal el concurs dels estudis literaris, plenament adults, i dels estudis periodístics, a

penes adolescents, per fonamentar la disciplina. I perquè aquesta associació qualli cal teixir-la amb solidesa i rigor, deixant de banda la improvisació i la temptació de convertir-la en simple calaix de sastre invertebrat i inútilment erudit.

Al llarg de les planes següents provaré de suggerir algunes de les principals línies d'estudi sobre les quals encastar el que podem anomenar provisionalment *comparatisme periodístic-literari*. Les línies d'investigació que proposo tot seguit no n'exploren totes les possibilitats, sinó només aquelles que consideren les aportacions que el periodisme i els estudis periodístics poden rebre de la literatura i dels estudis literaris. A més a més, les propostes que a continuació faré tenen caràcter temptatiu, i algunes d'elles són veritables hipòtesis de treball que caldrà afinar i perfilar en futures investigacions.

1. INVESTIGACIÓ SOBRE EL LLEGAT QUE LA CULTURA PERIODÍSTICA HA REBUT DE LA TRADICIÓ LITERÀRIA

La primera línia de recerca que proposo parteix de la hipòtesi que una part important dels trets que considerem inherents a la cultura periodística no han nascut "ex nihilo" ni s'han desenvolupat autònomament dins el camp exclusiu de la premsa escrita, sinó que abeuren de l'enorme i fecunda tradició literària, entesa en un sentit ampli.

El concepte de tradició té un paper clau a l'hora d'examinar les relacions entre literatura i periodisme, en la mesura que ens proporciona un marc històric-cultural en el qual encabir i interpretar els trets de composició i estil que considerem propis de l'escriptura periodística. La tradició literària no és mer repertori erudit d'autors, obres i cites "clàssiques", sinó, en paraules de José María Valverde,

"... aceptación y uso de algo recibido y heredado, no sólo como gramática y léxico, sino como experiencia heredable, como sistema de formas y ritos, además de tesoro de mitos, valores, sentimientos, imágenes -desde el uso peculiar, "literario", un poco fuera de lo normal, de una construcción verbal, (la "literaturidad" como "extrañeza", según términos del formalismo ruso), hasta una cosmovisión que el escritor quizá ya no comparte personalmente, sin disimularlo, pero que sigue usando en su obra como referencia comprensible y como alusión, piadosa o legitimadora, al fondo ancestral de su propia sociedad."

(Valverde, 1982: 64)

Si la tradició literària -la tradició de les formes culturalment valorades d'expressió i comunicació verbal- és l'atmosfera que amara aquells que practiquen l'escriptura, independentment que en siguin conscients, és lícit pensar que els periodistes no són del tot aliens a ella, sinó hereus inevitables. I això, en un grau i segons formes que cal investigar, precisament.

La meua hipòtesi de treball és, doncs, que una part rellevant dels trets de composició i estil que caracteritzen l'escriptura periodística informativa tenen una genealogia literària, i que és possible investigar les formes variables en què es manifesta aquest arrelament en la tradició -és obvi, d'altra banda, que la premsa escrita ha desenvolupat durant l'últim segle i mig una tradició pròpia, relativament autònoma de la literatura. El que proposo tot seguit és un recorregut sintètic a través d'aquelles formes i gèneres literaris en què ha puat el periodisme modern.

1.1 El llegat de la literatura testimonial

Dins l'enorme camp d'activitat cultural que anomenem Literatura -dins del qual podem reconèixer manifestacions orals i escrites, en prosa o vers, en clau d'èpica, lírica o drama, en forma de gèneres i subgèneres diversos- hi ha, a part del cabal d'obres de ficció o imaginació, la literatura testimonial, aquell conjunt de peces que volen referir verídicament la realitat social, donar-ne compte amb humana fidelitat.

La fermentació que el pas del temps opera en les diverses manifestacions literàries explica per què moltes obres de caràcter testimonial o documental -tingudes en la seva època de naixement com a peces de mer valor funcional, contingent- són més tard incorporades a la memòria col·lectiva com a peces literàries "tout court". En virtut d'aquest procediment de relectura cultural, biografies, autobiografies i memòries, cròniques i relacions històriques, retrats i semblances, diaris i dietaris, llibres de viatges, relats d'experiències, quadres de costums i reportatges "avant la lettre" són transformats en obres d'estricta valor literari, estimades pels seus mèrits estètics -i ja no sols per la seva funció testimonial original.

La línia de recerca sobre el patrimoni que el periodisme informatiu modern ha heretat de la tradició literària ha d'explorar necessàriament aquest territori per tal d'esbrinar l'origen i el desenrotllament dels gèneres, convencions compositives, estils i actituds propis de la literatura testimonial. Sembla evident que aquest és un dels afluents

bàsics de la cultura periodística moderna, fonamentada en la producció i el consum massiu de gèneres documentals.

Aquest sector de la investigació ha de prendre en consideració, doncs, l'examen de múltiples obres de caràcter testimonial. En primer lloc, d'aquelles directament lligades amb la cultura periodística actual, a què sovint han alimentat sense excessives mediacions; després, també, d'aquelles que, sense haver estat netament incorporades pel periodisme escrit de masses, han conformat genèricament gustos, tècniques i actituds vers el que ha de ser el testimoniatge de la realitat.

En el primer sac caben *retrats i semblances* com les de Teofrast, Saint-Simon, Ramón Gómez de la Serna, Sempronio, Josep Pla o Camilo José Cela; *llibres de viatges* com els de Michel de Montaigne, Heinrich Heine, Stendhal, Théophile Gautier, Giacomo Casanova, Jacint Verdaguer, John Dos Passos, Ernest Hemingway, George Orwell, Josep Maria de Sagarra, Henry Miller o Henri Michaux; *quadres i escenes de costums* com els de Larra, Mesonero Romanos, Emili Vilanova, Robert Robert, Gabriel Maura o Josep Carner; *cròniques* com les d'Herodot, Tucídides, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, John Reed, Pla o Gabriel García Márquez; i, per acabar, *pàleo-reportatges* com els de Daniel Defoe, Alessandro Manzoni i Thomas De Quincey, i *reportatges novel·lats* com els de John Reed,* Jack London, Upton Sinclair, Emile Zola o Pedro Antonio de Alarcón.

En el segon grup podem incloure, per exemple, *autobiografies i memòries* com les de Jean Jacques Rousseau, Benjamin Franklin, Lev Tolstoi, Stendhal, Alfred de Musset, John Stuart Mill, Henry Adams, Elias Canetti, Rafael Cansinos-Assens, Gaziell, Carles Soldevila, Josep Maria de Sagarra, Corpus Barga, Jean Paul Sartre, Christopher Isherwood o Arthur Koestler; *biografies* com les de Plutarc, Suetoni, Lytton Strachey, André Maurois, Stephan Zweig o Josep Pla; *diaris i dietaris* com els d'Amiel, Fernando Pessoa, Franz Kafka, André Gide, Virginia Woolf, Cesare Pavese o el mateix Pla; i, per fi *relats d'experiències* com els de Thomas De Quincey, Charles Baudelaire, Fedor Dostoievski, Oscar Wilde, Aldous Huxley, Joaquim Amat Piniella, Xavier Benguerel o William Burroughs.

La nòmina d'autors citats és merament indicativa; cal, evidentment, ampliar-la, però sobretot cal vertebrar-la amb rigor, de manera que el coneixement de la tradició no sigui inventari inútilment erudit. I, per damunt de tot, cal filar prim a l'hora d'establir parentius

i influències, ja que, com assenyala Valverde, la tradició no és un dipòsit inamovible de noms i obres automàticament influent sobre les generacions posteriors, sinó una memòria cultural elàstica i imperfecta, rebuda sense uniformitat per la col·lectivitat, que en cada època històrica fa relectures i reinterpretacions diverses del llegat literari precedent.

La manera com les noves generacions refan la tradició està sotmesa a condicionants de pes, entre els quals s'han de remarcar els canvis en el gust estètic -que ara cotitzen el que abans era menys tingut, o viceversa-; les modes culturals -induïdes sovint amb mel·líflua tirania pels mitjans de comunicació de masses-; les imposicions mercantils de la indústria editorial -que, posem per cas, estan provocant en l'actualitat una inflació d'obres de caràcter testimonial, no sempre estimables-; i, ja en un terreny menys social que individual, el fet que al capdavant són els lectors els qui subjectivament decideixen si llegir o no, i de quina manera, les obres que integren la tradició. Cal tenir presents aquests condicionants per allunyar tota temptació de concebre mecànicament la influència de la tradició literària sobre els nous públics -i sobre els nous periodistes, per tant.

1.2. El llegat de l'assaig

Una altra parcel·la de la tradició literària que cal explorar acuradament és la integrada per obres i peces de caràcter argumentatiu, interpretatiu o explicatiu, sovint lligades a l'especulació filosòfica no sistemàtica i encarnades, sobretot, en el gènere que des de Michel de Montaigne anomenem assaig.

No ha estat prou explorada la relació entre l'assaig literari-filosòfic i l'article de fons contemporani. No parlo, és clar, de tot l'articulisme d'opinió que publiquen diaris i revistes, un cistell on hi ha fruites de qualitat ben diversa, sinó només d'aquelles peces que es proposen de sedimentar reflexivament les "palpitacions del temps" de què parlava Eugeni d'Ors al seu *Glosari*.

El millor articulisme periodístic és hereu del gènere alhora literari i filosòfic inaugurat per Montaigne als *Essays*. En contrast amb la pretensió sistemàtica de l'escolàstica filosòfica medieval, a la qual considerava abstracta i allunyada de la realitat de la vida, Montaigne prova d'atansar-se temptativament als temes triats, conscient que la transformació incessant de les coses -del món extern i del seu propi món íntim- demana un mètode d'aproximació igualment canviant.

Erich Auerbach sintetiza així l'actitud de l'assagista:

“De suerte que el método de trabajo de Montaigne, en apariencia tan caprichoso y carente de plan que se pliega flexiblemente a las mudanzas de su ser, es, en el fondo, un método experimental estricto, el único que corresponde a un objeto semejante. Aquel que desee describir exacta y objetivamente algo que se halla en continua mudanza debe plegarse también a sus cambios exacta y objetivamente; debe describirlo en la mayor cantidad posible de experiencias y en la forma en que cada vez se comporta, y de esta manera podrá llegar a circunscribir el ámbito de sus cambios posibles, obteniendo, finalmente, su imagen total.”
(Auerbach, 1983: 270 i 271).

El procediment de Montaigne, que avança per passes, temptativa-ment, tot arrapant-se a les rugositats de la realitat canviant -conscient de la relativitat del punt de vista de l'observador i de la mutabilitat del món extern-, és, creiem, el propi de l'articulista contemporani, si més no d'aquell que es proposa seriosament de destil·lar una veritat que s'enlaira per damunt de la simple aparença dels fenòmens d'actualitat.

L'exploració del territori de l'assaig haurà de tenir en compte, per descomptat, d'altres autors, tot remuntant el camí de la tradició a la recerca de les influències primeres. Caldrà que l'investigador estudiï Pascal, Descartes, Francis Bacon, Ralph Waldo Emerson, John Locke, Alexander Pope, Montesquieu, Condillac, David Ricardo, Malthus, Voltaire, Manzoni, Unamuno, Cadalso, Quevedo, Antonio de Guevara, Juan de Valdés, Gracián, Ramon Llull, Fray Luis de León, Feijoo i Jovellanos, Jaume Balmes, Larra, Campoamor, Valera, Leopoldo Alas, Ortega y Gasset, Eugeni d'Ors, Joan Maragall, Carles Riba, Josep Camer...

La perspectiva del comparatisme periodístic-literari pot il·luminar l'estudi de l'article d'opinió periodístic tot posant de manifest el seu arrelament en la llarga i variada tradició de l'assaig, però, sobretot, revelant els seus mecanismes i la seva condició de gènere discursiu no sistemàtic encastat dins el complex organisme del diari.

1.3. El llegat de la narració realista

Malgrat que l'exigència de realisme ha estat constant al llarg de la història de la literatura d'imaginació, hi ha un acord pràcticament unànim a reconèixer el realisme vuitcentista com l'època realista

per antonomàsia, aquella en què el propòsit de mimetitzar literàriament la vida social assolí una dimensió i un refinament tècnic més acabats.

La concepció stendhaliana de la novel·la com a mirall que l'escriptor passeja al llarg del camí -per tal de registrar-ne els accidents i les sinuositats - resumeix metafòricament l'"esprit" dels escriptors realistes, entestats a condensar en les seves novel·les i relats, mitjançant un laboriós procés de transformació artística, una imatge fidel del món real. El camí que mena de Stendhal a Proust -amb parada a la "tranche de vie" zoliana- dibuixa una permanent recerca de tècniques i recursos d'aproximació a la realitat, travessa graus diversos i té un cim indiscutible en Flaubert, amb la seva voluntat de romandre impassible i de recrear, per mitjà d'un ardu metabolisme artístic, la vida real.

És important fer èmfasi en aquest procés de transformació estètica per evitar el parany de considerar les novel·les realistes com a simples testimoniatges verídics de la realitat positiva, entesa com a suma de dades i fets automàticament traslladables al paper. Lluny del verisme superficial i mecànic, la veritat que els realistes cercaven -recolzant-se en els procediments aptes per assolir la versemblança, l'efecte de transparència que els seus relats susciten en el lector- era el destil·lat final d'un complex treball de conversió literària de l'experiència empírica. Flaubert assenyala sovint que la novel·la que vol escriure (*Madame Bovary*) serà producte exclusiu de la imaginació, una imaginació rigorosa encaminada a "re-crear" la realitat del seu temps. Com observa Mario Vargas Llosa,

"La experiencia es (en Flaubert) un punto de partida (el proceso de gestación); el punto de llegada (la obra concluida) consiste en la 'muda' de ese material. La suma de experiencias que constituyen la base de una ficción no son la ficción, ésta siempre difiere de sus materiales porque es, sobre todo, una escritura y un orden, y en la mención verbal y en la distribución técnica esos ingredientes tornan inevitablemente a ser otros." (Vargas Llosa, 1978: 113)

Des del punt de vista del comparatisme periodístic-literari, l'estudi de la narració realista té un paper cabdal, del tot imprescindible. En primer lloc, perquè suscita qüestions crucials a l'hora d'interpretar culturalment les escriptures literària i periodística, això és: la distinció fonamental, radical, que cal fer entre *veracitat* -registre positivista dels fets i les dades de la realitat-; *versemblança* -tècniques i recursos de composició i estil aptes per

suscitar la il·lusió de realitat en el lector-; i *veritat* -desideratum cognoscitium, objectiu vers el qual l'escriptor tendeix, més enllà del verisme epidèrmic i sovint amb independència de la versemblança fàcil. Aquesta distinció té un valor enorme a l'hora de fer una crítica del discurs periodístic basat en el paradigma anglo-saxó, que en definir l'estatut gnoseològic del periodisme informatiu dona per descomptada la identitat entre veracitat, versemblança i veritat.

En segon lloc, les novel·les i relats realistes són en bona part responsables de l'extensió social del que Arnold Hauser anomena *exigència de realitat*, una pauta de gust col·lectiu contemporània a l'alfabetització massiva i al desenvolupament de la premsa escrita de masses durant el segle XIX. El naixement de la novel·la moderna amb Stendhal, Dickens i Balzac és sovint inseparable del fulletó vuitcentista, publicat "per entregues" als naixents periòdics d'informació general -encara llastats, durant bona part del segle XIX, pel pes de l'opinió i el doctrinarisme partidistes. Una de les raons que expliquen l'abundant presència d'ingredients melodramàtics en el primer realisme són les imposicions del mercat de premsa, entestat a vendre als lectors històries emotives i sentimentals (el cas d'*Els miserables* n'és, potser, el millor exemple). Quan el desenvolupament de la novel·la realista -de la mà de Flaubert, Maupassant, Oller, Dostoievski, Tolstoi i Zola- permeti d'abandonar aquests ingredients, s'haurà ja format un públic ampli, culturalment madur i disposat a veure en el gènere una forma major d'art i de coneixement.

En tercer lloc, el patrimoni de tècniques de composició i estil encunyat per les narracions realistes constitueix un veritable tresor de recursos escrits, una tradició incorporada en part important no només per la literatura del segle XX, sinó també per manifestacions culturals diferents, com ara el cinema, els còmics i, 'last but not least', el mateix periodisme informatiu. El refinament dels artificis compositius, l'ús narratiu del temps i l'espai, la tècnica del punt de vista, els procediments de caracterització dels personatges, l'estil indirecte lliure... tots aquests recursos són presents avui a molts reportatges, cròniques i entrevistes periodístiques.

El comparatisme periodístico-literari ha d'explorar aquest territori fil per randa, tot examinant amb cura les obres de Hugo, Stendhal, Balzac, Dickens, Thackeray, Oller, Galdós, Clarín, Fontane, Eça de Queiroz, Gogol, Turgueniev, Dostoievski, Tolstoi, Zola, Baroja, Verga, Flaubert, Maupassant, James, Hemingway, Faulkner, Proust, Dos Passos, Steinbek i Joyce, entre d'altres autors. A més, malgrat el pes indubtable de la novel·la, cal no oblidar la importància dels

contes i relats curts de Txekhov, Schnitzler, Maupassant o Pirandello, ni tampoc la influència que alguns periodistes contemporanis han rebut de l'anomenada 'literatura de gènere', molt especialment del filó de narracions policials o 'negres', i de la encara jove però poderosa tradició cinematogràfica.

2. INVESTIGACIÓ SOBRE EL LLEGAT TEÒRIC QUE ELS ESTUDIS PERIODÍSTICS PODEN REBRE DELS ESTUDIS LITERARIS

La segona gran línia de recerca que proposo no s'ocupa ja d'examinar les complexes influències de la tradició literària sobre el periodisme escrit, sinó d'investigar fins a quin punt i de quina manera els conceptes i les nocions crítiques desenvolupats pels estudis literaris poden ser manllevats pels estudis periodístics, comparativament adolescents i mancats de rigor.

Aquest plantejament del comparatisme periodístico-literari, netament teòric, neix de la convicció que els estudis sobre la premsa escrita pateixen insuficiències greus i endèmiques, fruit de la freqüent improvisació i de la manca de rigor conceptual amb què han estat elaborats per una part important dels autors que s'hi han dedicat. Els estudis sobre periodisme escrit -aquells que solen rebre el nom de Redacció Periodística- oscil·len entre dos extrems, igualment responsables de la seva debilitat teòrica i de la seva escassa utilitat pràctica: d'una banda es distingeix el que es pot anomenar *empíric-impressionista*, actitud que es limita a descriure unes quantes lleis o pautes de confecció dels textos, gairebé sempre de caràcter macroestructural -així, per exemple, la famosa 'piràmide invertida' o la divisió antropomòrfica dels textos informatius en 'lead', coll i cos-, i a prescriure normes estilístiques d'obligat compliment, que mai no qüestionen els supòsits ideològics del periodisme anglo-saxó -entre elles, la famosa exhortació a emprar l'inefable 'estil periodístic', expeditivament definit com a clar, sintètic i concís. La major part dels manuals sobre periodisme escrit proposen a l'estudiant un sorprenent i acrític reguitzell d'obvietats, amb les quals a penes és possible conèixer els mecanismes de producció del text informatiu amb un ulterior fi pràctic.

L'altre extrem el formen aquells 'tractats' d'inacabable nom pastats per autors que pretenen d'assentar si fa no fa els fonaments epistemològics, gnoseològics, hermenèutics i heurístics de la Ciència de la Redacció Periodística (sic). El mètode emprat, que bé podem

batejar amb el nom de *cientifisme retòric*, sol consistir en un batibull bigarrat i invertebrat d'idees i conceptes presos d'ací i d'allà, de la Filosofia i la Lingüística, de la Retòrica i la Sociologia, de la Psicologia i les 'artis poeticae' medievals, tot això amanit més amb el propòsit recusable d' 'épatar' la casta acadèmica que amb el de construir amb rigor un edifici teòric discret però útil. Sovint, aquest enfocament rutilant perd de vista l' objecte d'estudi -el periodisme escrit-, que queda eclipsat per una escudella indigerible de paraules críptiques logomàquicament travades.

Dit això tan obvi i tan necessari, vull només proposar a la consideració del lector la possibilitat de posar remei a aquesta situació tot traslladant als estudis periodístics alguns conceptes i teories encunyats per la llarga tradició dels estudis literaris i lingüístics -més vella, més sàvia i menys sotmesa al mercadeig acadèmic. Tot seguit exposo els punts on és possible aquest trasllat.

2.1. Crítica de la teoria dels gèneres periodístics

Inspirada directament en el paradigma anglo-saxó, que postula la divisió entre gèneres d'informació ('story', 'news') i gèneres d'opinió ('comment', 'views'), la teoria dels gèneres periodístics assisteix impotent no a la desaparició dels gèneres pròpiament dits, sinó a la seva creixent incapacitat per explicar els canvis de les modalitats textuais del periodisme contemporani, que depassen com més va més la vella classificació preceptiva.

Acabem d'esmentar una paraula clau, 'preceptiva', a la qual cal imputar en part l'anquilosament dels estudis periodístics. Quan fa gairebé un segle que els estudis lingüístics i literaris han abandonat la vella voluntat prescriptiva, que dictava normes d'obligat compliment sobre el que era i no era literari i sobre la manera com havia de ser-ho, els estudis periodístics s'entesten a dictar a l'incessantment canviat periodisme escrit preceptes basats en un paradigma, l'anglo-saxó, elaborat fa més de cinquanta anys i repetit incondicionalment pels autors indígenes.

Els estudis periodístics -seguint en això el canvi d'actitud epistemològica dels estudis literaris- han d'abandonar les pretensions preceptives i substituir-les per una actitud nova, de caràcter analític i descriptiu, que permeti d'abordar amb rigor l'estudi de les formes de producció dels textos informatius.

Una contribució important a aquest tomb la proporcionen dues teories lingüístiques, la de les funcions del llenguatge (Buhler, 1934;

Jakobson, 1975; Halliday, 1970) i la de les bases o tipus textuals (De Beaugrande, 1980; Van Dijk, 1983), que proven d'explicar les formes de producció i recepció dels textos, siguin orals o escrits.

La primera teoria sosté que, en tant que actes de comunicació verbal, els enunciats lingüístics són produïts pels emissors amb funcions diverses (emotiva, conativa, referencial, estètica, metalingüística, fàtica), una de les quals domina cada enunciat concret - d'altres poden ser presents amb caràcter subsidiari, és clar. La segona teoria considera que els textos són "armats" o "vertebrats" per una estructura subjacent, una base textual que constitueix el seu esquelet fonamental. Les bases textuals depenen de la intenció comunicativa dels emissors i, també, de les expectatives de recepció dels destinataris, de manera que hi ha textos de tipus descriptiu, narratiu, explicatiu, argumentatiu, 'injutiu', predictiu i conversacional. Les diferents modalitats textuals del periodisme escrit són caracteritzables amb el concurs d'una o diverses bases.

Amb l'ajut d'aquestes dues contribucions teòriques, els estudis periodístics poden refer la vella teoria dels gèneres, enriquir-la amb elements crítics nous, molt més flexibles i adaptables als canvis futurs que les tradicionals observacions empíriques i impressionistes.

2.2. Les tècniques de composició i estil

Tanmateix, no n'hi ha prou amb afinar i flexibilitzar la classificació de les modalitats textuals periodístiques (dels gèneres, ras i curt); cal després, sobretot, en la línia analítica i descriptiva que defensàvem abans, examinar en quin grau i de quina manera podem conèixer els mecanismes de producció i recepció dels textos informatius amb l'auxili dels conceptes i les nocions encunyats pels estudis literaris. És aquí on l'examen de les tècniques de composició i estil pren un relleu decisiu.

En aquest terreny, l'ús de conceptes crítics extrets dels estudis literaris permet centrar l'anàlisi dels textos periodístics en quatre aspectes fonamentals:

A. La composició de la trama

La tradició teòrica d'estudis sobre la narració, iniciada pels formalistes russos (Tomasevskij, 1985; Solsvkij, 1981; Propp, 1971) i continuada en els anys seixanta i setanta pels estructuralistes

francesos i italians (Barthes, 1985; Todorov, 1985; Bremond, 1981; Eco, 1981; Genette, 1981), proporciona un conjunt orgànic i travat de conceptes analític-descriptius apte per ser traslladat, interdisciplinàriament, a l'examen dels textos periodístics.

La distinció entre *història* -allò que és relatat, la seqüència de fets, autèntics o inventats, lligats per un nexa causal i temporal- i *trama* -organització particular, espacial, temàtica i temporal, dels elements que componen la història-, enriquida amb un seguit de nocions derivades i connexes (motius associats, lliures, de retard, introductoris, dinàmics i estàtics; composició anacrònica o isocrònica; plans espacials i temporals; exposició directa o ajornada; 'grundmotiv' i 'leitmotiv', etc.), permet explicar el funcionament de molts enunciats periodístics, sobretot el d'aquells regits per la base textual narrativa -així, per exemple, informacions d'acció, cròniques i reportatges.

Ultra la seva utilitat analítica i descriptiva, l'estudi estructural de la narració pot posar de relleu les convencions expositives en què es recolza el periodisme informatiu. No hi ha informacions transparents i relats objectius, sinó artificis compositius i trames hipercodificades dissenyats per tal d'assolir un efecte de versemblança, la il·lusió de realitat que les notícies susciten en els receptors. Els informadors no són mers canals de mediació entre els fets i el públic, sinó constructors de relats -de versions i visions- sobre el que s'esdevé. Semblen evidents les possibilitats de conciliar aquest enfocament amb els derivats de la sociologia del coneixement, com ara el 'newsmaking' (Tuchman, 1983; Fishman, 1983).

B. La tècnica del punt de vista

D'ençà que Henry James cridà l'atenció sobre la seva importància per comprendre els mecanismes de la narració, la tècnica del punt de vista s'ha convertit en una qüestió central dins dels estudis literaris. No va ser, però, James qui sembrà la llavor, sinó Aristòtil, qui a la seva *Poètica* ja reconeixia tres modes essencials de *mimesi*, segons quina sigui la manera d'imitar:

"(...) porque con unos mismos medios se pueden imitar unas mismas cosas de diverso modo; ya introduciendo quien cuente o se transforme en otra cosa, según Homero lo hace; ya hablando el mismo poeta sin mudar de persona; ya fingiendo a los representantes, como que todos andan ocupados en sus haciendas." (Aristòtil, 1984: 27 i 28)

Aristòtil anomena *èpica* la primera forma de mimesi, que introdueix "quien cuente o se transforme en otra cosa"; *lírca* la segona, en la qual qui parla és el poeta "sin mudar de persona"; *drama* la tercera, en què el poeta escriu "fingiendo a los representantes, como que todos andan ocupados en sus haciendas".

Deixant de banda el gènere líric, els estudiosos contemporanis han desenvolupat la teoria del punt de vista sobre la base de les dues formes bàsiques d'exposició, la *narrativa* i l'*escènica* (Friedman, 1975). Hom pot distingir entre aquests dos pols -entre el *dir* i el *mostrar*- una gradació de punts de vista: d'una banda, aquells en què algú, autor o narrador, explica la història al lector (*omnisciència editorial, omnisciència neutral, narrador testimoni, narrador protagonista*); d'una altra, aquells en els quals la història és mostrada al lector directament, sense mediadors (*omnisciència selectiva, omnisciència múltiple, convenció dramàtica, convenció objectiva*). Autors com Wayne Booth (1985) i Gerard Genette (1985) permeten de completar aquesta formulació -sense millorar- la substantivament, però.

En reconèixer la presència d'un artifici encarregat de conduir l'exposició, la teoria del punt de vista proporciona als estudis periodístics una eina valuosa, capaç d'afinar l'anàlisi i la descripció dels textos informatius i també de contribuir a refer la reumàtica teoria dels gèneres.

C. Els recursos de caracterització dels personatges

Ja que el periodisme, com saben bé els periodistes, construeix perfils versemblants d'actors socials reals, la categoria literària de *personatge* pot ser d'utilitat en l'estudi dels relats informatius.

El personatge no és mai la persona real, sinó una construcció feta a base de tècniques i recursos de *caracterització* diversos, que escriptors i periodistes empenen en confeccionar les seves narracions. El periodista, com l'escriptor de ficció, pot caracteritzar el personatge *directament* o *indirecta*; fer-ne *prosopografia* o *etopeia*; presentar-lo al lector *estàticament* o *dinàmicament*; adjudicar-li la categoria de personatge *principal* (protagonista, deuteragonista o antagonista, tan se val) o *secundari* (amb funció de cor o de mera ambientació); construir un *arquetipus*, un *estereotipus* o bé un *tipus*; atribuir-li relleu i complexitat (*personatge rodó*) o escassa densitat psicològica (*personatge pla*); i, per acabar, com a resultat de tots aquests procediments, presentar al lector un *heroi positiu*, un *heroi negatiu*

o bé un *antiheroi*.

N'hi ha prou amb traslladar tot això a l'estudi dels personatges que la premsa escrita 'construeix' per comprovar la utilitat d'aquestes fórmules de caracterització (recordi's la conversió en personatge d'individus com Paquirri, Isabel Preysler, Mario Conde, Felipe González o Antonio Hernández Mancha).

D. Les figures d'estil

No vull acabar aquesta breu exposició sense assenyalar la necessitat de substituir l'escanyolida preceptiva estilística dictada pels manuals de periodisme per una descripció de l'estil inspirada en els estudis retòrics contemporanis.

En comptes de despatxar la importantíssima qüestió de l'estil periodístic amb les quatre fórmules habituals -aquelles que prescriuen un estil "directe" (?), sintètic, clar i amè-, és possible encetar una recerca rigorosa sobre les formes expressives emprades per la premsa periòdica contemporània -i derivar-ne una crítica capaç de desvetllar els supòsits ideològics implícits sota els clixés expressius emprats pels periodistes.

La recuperació de l'antiga tradició retòrica per part de l'estilística contemporània proporciona als estudis periodístics un veritable tresor teòric, de caràcter alhora analític i descriptiu. L'examen de les fórmules retòriques que amaren el 'llenguatge' informatiu permet posar de manifest els mecanismes conceptuals en virtut dels quals els periodistes -la indústria periodística- expliquen la realitat als lectors i, també, la manera com aquests interpreten els enunciats.

Quan, posem per cas, deu mil persones reben a Joan Pau II a l'aeroport de Barajas amb motiu d'una visita a l'Estat espanyol, molts diaris poden titular la informació: "Espanya saluda al Papa". Això és, en termes estrictament retòrics, una metonímia, però és, per damunt de tot, una operació de deformació ideològica de la realitat, un parany discursiu que els lectors, acostumats a aquesta mena d'enunciats, llegeixen i assimilen sense advertir-ne el veritable sentit. Els llocs comuns verbals, les frases fetes, els clixés retòrics amb què els diaris expliquen el que s'esdevé són també llocs comuns conceptuals, pensaments fets, clixés ideològics responsables -junt amb d'altres factors- dels greuges que el pensament crític pot lícitament imputar a la premsa de masses contemporània.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- José María Valverde, *La literatura*, Barcelona, Montesinos Editor, 1984.
- Erich Auerbach, *Mimesis*, Madrid, Fondo de Cultura Económica, 1983.
- Mario Vargas Llosa, *La orgía perpetua*, Barcelona, Bruguera, 1985.
- Karl Bühler, *Teoría del lenguaje* (1934), Madrid, Revista de Occidente, 1967.
- Roman Jakobson, *Ensayos de lingüística general*, Barcelona, Seix Barral, 1975.
- M.A.K. Halliday, "Estructura y función del lenguaje" (1970), a John Lyons, *Nuevos horizontes de la lingüística*, Madrid, Alianza Universidad, 1975.
- Robert de Beaugrande and Wolfgang Dressler, *Introduction to Text Linguistics*, New York, Longman, 1981.
- Teun A. Van Dijk, *La ciencia del texto*, Barcelona, Paidós, 1983.
- Boris Tomasevskij, *Temática* (1925), a Enric Sullà ed., *Poètica de la narració*, Barcelona, Empúries, 1985.
- Viktor B. Sklovskij, *Una teoria della prosa*, Turin, Einaudi, 1981.
- Vladimir Propp, *Morfologia del cuento*, Madrid, Fundamentos, 1971.
- Roland Barthes, *L'anàlisi estructural del relat* (1966), a Enric Sullà ed., *Poètica de la narració*, Barcelona, Empúries, 1985.
- Tzvetan Todorov, *Les categories del relat literari* (1966), a Enric Sullà ed., *Poètica de la narració*, Barcelona, Empúries, 1985.
- Claude Bremond, *La logique du récit*, Paris, Seuil, 1973.
- Umberto Eco, *Lector in fabula*, Barcelona, Lumen, 1981.
- Gerard Genette, *Figuras. Retórica y estructuralismo*, Buenos Aires, Nagelkop, 1970.
- Gaye Tuchman, *La producción de la noticia*, Barcelona, Gustavo Gili, 1984.
- Mark Fishman, *La fabricación de la noticia*, Buenos Aires, Tres Tiempos, 1983.
- Aristóteles, *El arte poética*, Madrid, Espasa Calpe, 1984.
- Norman Friedman, *El desenvolupament d'un concepte crític*, a 'Els Marges', número 3, 1975: 39-60.
- Wayne Booth, *La retórica de la ficción*, Barcelona, Antoni Bosch, ed., 1978.